

Bojana Lobe

Immanuel Wallerstein in dr.: Kako odpreti družbene vede.
Ljubljana: Založba /*cf., Rdeča zbirka, 2000.
117 strani (ISBN 961-6271-23-7), 2.850 SIT

Prevod Zoja Skušek

Knjiga »Kako odpreti družbene vede« je poročilo o dvoletnih razmišljanjih skupine raziskovalcev (šestih družboslovcev, dveh naravoslovcev in dveh humanistov), ki se je pod vodstvom profesorja Immanuela Wallersteina sestajala kot Gulbenkianova komisija o rekonstruiranju družboslovja. Ustanovljena je bila leta 1993 v Lizboni. Razprave članov so bile usmerjene v proučevanje položaja družbenih ved znotraj univerzitetnih in raziskovalnih institucij na dveh ravneh: na ravni preoblikovanja organizacijskih meja med družboslovnimi disciplinami in na ravni organizacije tridelnega vzorca krovnih področij: družboslovja, naravoslovja in humanistike.

Avtorji v knjigi bralca uvodoma seznanijo z obširnimi pregledom zgodovinske konstrukcije družbenih ved kot oblike znanja. Korenine družbenih ved izhajajo iz več stoletij trajajočega poskusa, da bi razvili sistematično znanje (angl. *knowledge*) o realnosti, ki bi ga bilo mogoče empirično preverjati. Do začetka 19. stoletja, ko je naravoslovje postalo sinonim znanosti, se je alternativna veja znanosti pojavljala pod različnimi imeni: *artes*, humanistika, lepa književnost ali filozofija. Jasna potreba po družboslovju se je pojavila šele po francoski revoluciji, ko so v številnih deželah spoznali, da je za organizacijo in racionalizacijo družbenih sprememb najprej treba te spremembe raziskati in razumeti. V 19. stoletju so se kot pahljača razširile številne discipline znotraj tako imenovane humanistike in naravoslovja, v medprostoru pa idiografične študije družbenih realnosti (bližje zgodovini, umetnosti in književnosti) in nomotetično družboslovje (bližje naravoslovju). »Družboslovni« znanstveniki so se pričeli ločevati na dve sferi s specifičnimi epistemološkimi poudarki in se ostro delili glede epistemoloških vprašanj. Tako so se dejavniki, ki so krepili delitev družbenih ved, izoblikovali že v prvi polovici 19. stoletja, nastanek več disciplin družboslovja je bil posledica poskusa zagotoviti in povečati »objektivno« vedenje o »realnosti«.

Avtorji v nadaljevanju opišejo razvoj vsake od osnovnih disciplin (zgodovinske, ekonomije, sociologije, politične vede, antropologije), njihov vstop v univerzitetno okolje in nastanek metodologij posamezne discipline, ki temeljijo bodisi na idiografični bodisi na nomotetični epistemologiji. Izpostavijo tri področja, ki niso nikoli postala glavne komponente družbenih ved: geografijo, psihologijo in pravo. Prikažejo marginalizacijo idiografičnih družbenih ved, kamor sodijo zgodovinske, antropologije in geografije, ter utrditev položaja nomotetičnih družbenih ved kot državocentrične trojice: sociologije, ekonomije in politologije. V obdobju institucionalizacije disciplin s področja družbenih ved, ki se je zaključilo leta 1945, so na glavnih univerzah po svetu ustanovili katedre in oddelke. Potekala so predavanja, ki so vodila k prvim univerzitetnim diplomam iz posameznih disciplin. Podobni procesi so potekali tudi na raziskovalnem področju. Omenjeni procesi so služili predvsem razlikovanju posameznih disciplin med seboj. Obenem se je družboslovje do leta 1945 jasno ločilo tudi od ostalih dveh krovnih področij, naravoslovja in humanistike.

Vendar je po drugi svetovni vojni, prav v trenutku, ko so se institucionalne strukture družboslovja vsaj navidezno prvič jasno začrtale, družboslovje trčilo ob tri ključna politična in gospodarska dogajanja v svetu: ob spremembo svetovne politične strukture, največji razmah proizvodnih kapacitet in prebivalstva ter posledično ob obsežno kvantitativno in geografsko ekspanzijo univerzitetnega sistema po vsem svetu. Avtorji v nadaljevanju razpravljajo o posledicah, ki jih imajo spremembe na veljavnost razlik med družbenimi vedami, stopnjo omejenosti

dediščine ter uporabnost in realnost razlike med »kulturama«. Po letu 1945 so razmejivne črte, ki v sistemu disciplin iz poznega 19. stoletja strukturirajo družbene vede, postale vprašljive. Tako že pojav območnih študij (angl. *area studies*) kot nove institucionalne kategorije združuje v eno samo strukturo ljudi, katerih disciplinarne pripadnosti šibijo vse razmejivne črte. Takšna in podobna križanja so posledično zrahljala dotlej trdno organizacijsko strukturo družbenih ved. Ekonomija, sociologija in politologija so v povojnem času doživele razcvet ter se združevale z ostalimi disciplinami in tudi med seboj (na primer ekonomska zgodovina, zgodovinska antropologija, politična ekonomija, ekonomska sociologija). Številna ujemanja med disciplinami so imela dvojne posledice. Poleg vse bolj zamegljene ločitvene črte med njimi in njihovimi interesi je vsaka izmed njih postajala bolj in bolj heterogena, kar je porajalo številna vprašanje glede koherence disciplin in legitimnosti intelektualnih premis, ki so jih uporabljale in z njimi dokazovale pravico do ločenega obstoja (53). Rešitve so našli v poskusu imenovanja novih interdisciplinarnih študij, na primer komunikoloških študij.

Vprašanje o tem, koliko je družboslovje »evrocentrično«, in vprašanje omejenosti družboslovne dediščine naslavljata problem univerzalizma družboslovja. Avtorji spoznavajo, da je bila stava o tem, da lahko nomotetično družboslovje privede do univerzalne vednosti, pravzaprav tvegana. Kritike, ki jih avtorji omenjajo, so uperjene na odnos zahodnega družboslovja do nezahodnega in na s tem povezane kulturne omejenosti, na »pozabljanje« socialno in politično opredeljenih marginalnih skupin pri vključevanju v strukture vednosti ter na odnos univerzalizem – partikularizem. Vprašanje, ki se postavlja, je, kako odpreti družbene vede, da bodo ustrezno odgovorile na upravičene ugovore zoper omejenosti ter pri tem upravičile zahtevo po univerzalni relevantnosti in veljavnosti (64). Preden se avtorji podajo v razpravo o tem, kakšne vrste družboslovje naj bi ustvarjali v prihodnje, kanček pozornosti namenijo pojavu kulturnih študij, ki so privlačile ljudi iz skoraj vseh disciplin. Argumenti zagovornikov kulturnih študij so spodkopali organizacijsko delitev med krovnicima področjema družboslovjem in humanistiko. S podobnimi vplivi novih gibanj v znanosti samoumevnost o jasni tridelni delitvi na naravoslovje, družboslovje in humanistiko počasi izginja. Družboslovje, nekoč v vlogi revnega sorodnika, raztrganega med naravoslovje in družboslovje, postaja kraj njune morebitne sprave.

V zadnjem delu avtorji odpirajo številna temeljna vprašanja, ki so pogosto predmet sodobnih razprav: vprašanje organizacijske strukture samih družbenih ved, vprašanje o preoblikovanju meja med družboslovnimi disciplinami, vprašanje možnega preoblikovanja širših struktur tako imenovanih fakultet in ne nazadnje vprašanje vloge univerz v naslednjih petdesetih letih. Ali bodo univerze še vedno zavzemale osrednje mesto organizacijske baze znanstvenega raziskovanja ali pa jih bodo v veliki meri nadomestile druge strukture – neodvisni raziskovalni inštituti, raziskovalni centri, mreže, epistemološke, elektronske skupnosti (78)? Organizacijski problemi, ki niso omejeni na družboslovje, po mnenju avtorjev začitujejo kontekst, v katerem bo potekalo intelektualno razčiščevanje. Plodno napredovanje v znanosti je odvisno od novega hevrističnega konsenza, ki izhaja iz odgovorov na tri teoretsko-metodološka vprašanja. Prvo vprašanje zadeva razmerje raziskovalca do raziskovanja. Noben znanstvenik se namreč ne more izogniti svojemu fizičnemu kontekstu. Avtorji pozivajo k ponovnemu »očaranju« sveta. Koncept »odčaranja sveta«, kot ga je na začetku prejšnjega stoletja opisal Weber, namreč pomeni iskanje objektivne vednosti. Ponovno »očaranje« pa je poziv k odstranitvi umetnih meja med ljudmi in naravo. Drugo vprašanje se nanaša na vnovično vključitev časa in prostora v interne spremenljivke kot nekaj konstitutivnega raziskovalčeve za analizo kot nekaj, kar ni zgolj nespremenljiva fizična realnost, znotraj katere obstaja družbeni univerzum. Tretje vprašanje odpira dilemo, kako odstraniti umetne ovire, ki so jih v 19. stoletju postavili v domnevno avtonomna področja političnega, ekonomskega in družbenega.

Kako torej odpreti družbene vede? Avtorji pred sklepom navedejo še nekaj pomembnih dimenzij, ki jih je treba pred rekonstrukcijo temeljito analizirati: implikacije zavračanja ontološke razlike med ljudmi in naravo; implikacije zavračanja ideje o državi kot nujnem sociografskem

okviru družbene analize; implikacije mnenja, da je napetost med univerzalnim in partikularnim stalna značilnost človeške družbe in ne anahronizem; implikacije nenehnega iskanja bolj objektivne vednosti. V sklepu avtorji nanizajo nekaj predlogov, kako bi lahko družbene vede rekonstruirali v luči omenjene zgodovinske konstrukcije družboslovja in sodobnih razprav. S poročilom želijo predvsem pospešiti in razširiti dosedanjo razpravo o temeljnih vprašanjih. Poleg tega predlagajo spodbujanje štirih vrst strukturnih sprememb, kar bi šele vodilo k pravi rekonstrukciji družbenih ved. Kot prvo strukturno spremembo predlagajo širjenje institucij, ki bi za krajše obdobje znanstvenike in znanstvenice različnih disciplin ter geografskega in kulturnega porekla povezovala okoli nekaterih nujnih tem. Nadalje predlagajo ustanovitev integriranih raziskovalnih programov znotraj univerzitetnih struktur, ki segajo čez tradicionalne meje, imajo specifične intelektualne cilje in zagotavljajo sredstva za krajše obdobje. Tretji predlog strukturnih sprememb zajema obvezno delo profesorjev in profesorice na več oddelkih. Kot zadnjo strukturno spremembo avtorji predlagajo študij podiplomskih študentov na dveh oddelkih, kar bi ravno tako kot v primeru profesorjev omogočilo širši diapazon kombinacij.

Poročilo podrobno prouči položaj družbenih ved, tako odnos disciplin znotraj samega družboslovja kot odnos družboslovja do naravoslovja in humanistike. Avtorji jasno prikažejo, da trenutna organizacijska struktura družbenih ved vodi v nesmiselno oviranje kakovostnega intelektualnega razvoja družboslovcev. Bralec nedvomno začuti potrebo po odpravi institucionalnih preprek, ki ne le omejujejo naše raziskovalno in pedagoško delo, temveč tudi spodbujajo frustracije kot posledice nezmožnosti delovanja v »loviščih« drugih disciplin brez občutka, da bi drugim »hodili v zelje«. Edina kritika, ki jo lahko namenimo avtorjem, je, da v svojih razpravah naslavljajo le produkcijo znanja v nezasebnih akademskih krogih in pozabljajo na epistemološko privatizacijo znanja, ki se dogaja tako na zasebnih akademskih institucijah kot tudi v stroki (na primer marketinško raziskovanje), kjer namen raziskovalca ni proizvesti univerzalnega znanja, temveč znanje, ki ostane v lasti peščice.

Karmen Šterk

Sigmund Freud: Mož Mojzes in monoteistična religija – Tri razprave. Ljubljana, Društvo za teoretsko psihoanalizo, zbirka *Analecta*, 2004. 158 strani (ISBN 961-6376-19-5), 3.255 SIT

Prevod Tadej Troha

V znani šali vprašajo bistrournega judovskega dečka, kdo je bila Mojzesova mati. Brez pomislekov odvrne: egiptovska princesa. Ampak ne, mu pravijo, ta ga je vendar samo potegnila iz vode. Tako pravi ona, odvrne deček in s tem dokaže, da je našel pravilno razlago mita.

Ta Freudu ljuba šala, navedena prvič v *Predavanjih za uvod v psihoanalizo* (1916–1917), v svoji formi ali vsebini izraža njegove temeljne življenjske preokupacije, če ne že kar prave obsedenosti. V naraciji komične anekdote razkriva Freudovo označitev vezi med humorjem in nezavednim kot dominantne za razumevanje subjektivnosti. Odpira razsežnosti narave judovstva, tudi lastne identitete brezbožnega juda, kot se je rad poimenoval. Duh zgodbe, opredeljene za mit, evocira uvodni stavek prve razprave v delu, ki ga imamo pred sabo: »Ljudstvu odvzeti moža, ki ga slavi kot največjega med svojimi sinovi, ni nekaj, kar bi kdo rad ali zlahka storil, še zlasti, če temu ljudstvu pripada tudi sam« (11). Še zlasti, naj dodamo, v času zlovesče slutnje holokavsta in približevanja lastne smrti. Nadalje si šala zastavlja vprašanje, ki je Freuda intimno in strokovno zaposlovalo vse življenje; kdo za boga je bil Mojzes, tudi tisti, inkarniran v podobi